

Siromaštvo u starijoj dobi

Petrovečki, Lidija

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:239477>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Lidija Petrovečki

SIROMAŠTVO U STARIJOJ DOBI

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Lidija Petrovečki

SIROMAŠTVO U STARIJOJ DOBI

ZAVRŠNI RAD

prof.dr.sc. Ana Štambuk

Zagreb, 2022.

Sadržaj

1. UVOD	1
2. PRIHODI STARIJIH OSOBA	2
2.1. <i>MIROVINE</i>	3
2.2. <i>NACIONALNA NAKNADA ZA STARIJE OSOBE</i>	5
2.3. <i>PRAVA IZ SOCIJALNE SKRBI ZA STARIJE OSOBE</i>	6
3. ISTRAŽIVANJA O SIROMAŠTVU U STAROSTI	9
3.1. <i>SIROMAŠTVO U STARIJOJ DOBI S OBZIROM NA SPOL</i>	10
3.2. <i>SIROMAŠTVO U STARIJOJ DOBI S OBZIROM NA OSTALE POKAZATELJE</i>	11
3.3. <i>SIROMAŠTVO U STARIJOJ DOBI U EUROPSKIM ZEMLJAMA</i>	13
4. UZROCI SIROMAŠTVA U STARIJOJ DOBI	15
5. POSLJEDICE SIROMAŠTVA U STARIJOJ DOBI	17
6. POBOLJŠANJE FINACIJSKOG STATUSA STARIJIH OSOBA	18
7. ULOGA SOCIJALNOG RADA	21
8. ZAKLJUČAK	22
LITERATURA	24

Siromaštvo u starijoj dobi

Sažetak:

Osim trenda starenja stanovništva, Republiku Hrvatsku prati trend visoke stope rizika od siromaštva osoba starije životne dobi. Usporedno s ostalim zemljama Europske unije, Hrvatska pripada u kategoriju zemalja s visokim rizikom od siromaštva u starijoj dobi. S obzirom na definiciju siromaštva kao materijalne oskudice, prihodi su važni za razumijevanje siromaštva i kvalitete života starijih osoba. Mirovinski sustav i sustav socijalne politike su dva najvažnija faktora u borbi protiv siromaštva u starijoj dobi. Osim loše financijske slike i neadekvatnih ili nikakvih mirovinskih primanja, neki od rizičnih čimbenika za siromaštvo u starosti su ženski spol, samačko kućanstvo, loše zdravstveno stanje i socijalna isključenost. S obzirom na važnost uloge države u borbi protiv siromaštva, potrebno je osvijestiti javnost o ovom socijalnom problemu kao i povećati adekvatnost i pokrivenost socijalnim naknadama. U radu s ljudima koji žive u siromaštvu, važnu ulogu imaju i socijalni radnici, na individualnoj i na kolektivnoj razini.

Ključne riječi: siromaštvo, starost, socijalna isključenost, mirovine

Poverty in old age

Abstract:

In addition to the trend of population aging, Croatia is followed by trend of a high rate of risk of poverty among elderly people. Compared to other countries of the European Union, Croatia belongs to the category of countries with high risk of poverty in old age. As the definition of poverty is material deprivation, income is important for understanding poverty and the quality of life of the elderly. The pension system and the social policy system are most important factors in the fight against poverty in old age. In addition to poor financial picture and inadequate or no pension income, some of the risk factors for poverty in old age are female gender, single households, poor health, and social exclusion. Considering the importance of the state's role in the fight against poverty, it is necessary to make the public aware of this social problem, as well as to increase the adequacy and coverage of social benefits. In working with people living in poverty, social workers also play an important role, at the individual and collective level.

Key words: poverty, old age, social exclusion, pensions

Izjava o izvornosti

Ja, Lidija Petrovečki pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključiva autorica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Lidija Petrovečki, v.r.

Datum: 22. srpnja 2022.

1. UVOD

Porastom godina života odnosno starenjem i samim umirovljenjem mijenja se financijska situacija starijih osoba te se u mnogim istraživanjima siromaštvo povezuje sa starijom dobi. U Republici Hrvatskoj, prema Izvješću pučke pravobraniteljice za 2021. godinu (2022.) gotovo svaka druga starija osoba je u riziku od siromaštva. Prema Državnom zavodu za statistiku (2022.) stopa rizika od siromaštva u 2020. godini u Republici Hrvatskoj je najviša u osoba u dobi od 65 ili više godina te je ista iznosila 32,4%. S obzirom da trendovi vode starenju stanovništva, pitanje je hoće li dalje s time paralelno i siromaštvo starijih osoba rasti. Projekcije udjela stanovništva idu u smjeru pada cjelokupnog stanovništva od 2020. do 2050. godine, ali povećanja udjela starijeg stanovništva od 65 godina, gdje su predviđanja za Hrvatsku blago iznad prosjeka Europske Unije (Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027., 2021.). Najveći rast se očekuje između 2015. i 2030. godine kao posljedica poslijeratne „baby-boom“ generacije, ali i posljedica razvoja medicine i produženog životnog vijeka (Havelka, Despot Lučanin i Lučanin, 2000.). Valja imati na umu da su novije generacije starijih ljudi obrazovanije, dugovječnije, zdravije pa i potrebe takvih generacija su zahtjevnije u smislu kvalitete življenja, ali i njihovi izazovi i problemi su drugačiji od prošlih generacija starijih osoba (Havelka, Despot Lučanin i Lučanin, 2000.). S obzirom na sve obrazovanije generacije koje nam slijede, a s time i vjerojatnost da će mirovine biti veće i sigurniji dohodci u starosti, isto se postavlja pitanje hoće li se taj trend visoke stope siromaštva u starosti smanjiti ili povećati ili pak ostati isti (Havelka, Despot Lučanin i Lučanin, 2000.). Gledajući od 2010. godine do 2020. godine, prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2021.), rizik od siromaštva je pao u svim dobnim skupinama, osim u skupini osoba 55-64 i skupini 65 ili više godina. Nadalje, važno je napomenut da društvene promjene, sve veće zaposlenosti žena, promjena u strukturi i ulozi obitelji, migracija, pomicanja dobi umirovljenja te promijenjenih vrijednosti glede odgovornosti skrbi za starije osobe zapravo mogu utjecati na sveopći položaj starijih ljudi u društvu (Dobrotić, 2015.). Kroz povijest je cijeloj populaciji jedan od najvažnijih ciljeva iskorijeniti siromaštvo, a s težnjom ka zaustavljanju siromaštva, raste i širom svijeta starija populacija. Stoga razumijevanje siromaštva u starosti mora biti ključan dio politika, programa i praksi protiv siromaštva (Kwan i Walsh, 2018.).

U ovom radu će biti prikazan upravo taj problem i „kronična, nevidljiva bolest današnjice“, siromaštvo osoba starije životne dobi. Na početku je valjano prvo definirati što je siromaštvo i starije osobe kao pojam. Prema definiciji Svjetske banke, siromaštvo je materijalni deficit koji za sobom nosi posljedice kao što su slabi socijalni odnosi, ovisnost o drugima, nesigurnost, nisko samopouzdanje i bespomoćnost (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2012.). Isto tako, siromaštvo označava da prihod koji ljudi ostvaruju i resursi koje posjeduju nisu dovoljni za prihvatljiv životni standard, a što je i gdje je „prihvatljiv životni standard“ definira se obzirom na društvo u kojem pojedinci žive (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2012.). Zakon o socijalnoj skrbi (NN 18/2022., 46/2022., čl.15, st.9) definira stariju osobu kao osobu u dobi od 65 i više godina života. U ovom radu će biti spomenute starije osobe i umirovljenici, pa je važno znati razlikovanje istih. Postoji značajno preklapanje između umirovljenika i starijih osoba (umirovljenici su najbrojnija skupina među starijim osobama), ali nisu sve starije osobe umirovljenici niti su svi umirovljenici starije osobe od 64 godine (Šućur, 2005.b). Ono na što će se ovaj rad prvo usmjeriti su prihodi starijih osoba među koje pripada mirovina, nacionalna naknada za starije osobe te naknade tj. prava iz socijalne skrbi. Nadalje će biti prikazana neka istraživanja o siromaštvu u starosti s obzirom na spol i druge proučavane pokazatelje te istraživanja o siromaštvu u europskim zemljama. Kasnije će biti spomenuti neki od mogućih uzroka siromaštva u starosti, kao i posljedice istoga. Na kraju će biti spomenuti mogući utjecaji na poboljšanje siromaštva u starosti, kao i osvrt na ulogu socijalnog rada u borbi protiv siromaštva.

2. PRIHODI STARIJIH OSOBA

U starosti se osobe suočavaju s padom prihoda te drugačijim načinima i oblicima prihoda nego u mlađoj dobi. Zapravo jedan od glavnih razvojnih zadataka s kojima se osoba mora suočiti u starosti je prilagođavanje na umirovljenje i smanjenje prihoda (Schaie i Willis, 2001.). Ekonomske prilike su najvećim dijelom definirane mirovinama koje su od velike važnosti za kvalitetu života starijih osoba (Laklija, Rusac i Žganec, 2008.). Zato je važno prvo spomenuti mirovine kao jedan od glavnih izvora dohodaka starijih osoba. A upravo su visina mirovine i općenito visina prihoda

kućanstva najsnažnije socijalne odrednice umirovljenika (Laklija, Rusac i Žganec, 2008.). Nakon mirovina, bit će opisana novouvedena nacionalna naknada za starije osobe te prava iz socijalne skrbi koje starije osobe ostvaruju kao jedini prihod ili uz mirovinu. Osim toga neke starije osobe koje ne primaju mirovinu niti ne traže pomoć iz socijalne skrbi imaju druge izvore prihoda. Drugi izvori prihoda starijih osoba mogu biti prihodi od poljoprivrede, posjedovanja određenog vlasništva, prihodi od imovine, prihodi od zaposlenja ili neformalnog rada, bilo vlastitog ili drugih članova kućanstva (Šućur, 2008.). S obzirom da se siromaštvo uglavnom referira kao nedostatak/oskudica materijalnih ili novčanih sredstava, za razumijevanje samog siromaštva starijih osoba potrebno je bolje sagledati prihode koje starije osobe ostvaruju.

2.1. MIROVINE

Umirovljenje kao takvo je „izum“ suvremenog doba koji za neke ljude predstavlja blagoslov, a za neke frustraciju i bolno iskustvo u životu (Pečjak, 2001.). Upravo to znači da se neke osobe jedva čekaju umiroviti jer su umorni od dosadašnjeg posla i rada, ali opet neki odgađaju odlazak što zbog uživanja u poslu, a ponajviše radi toga što se umirovljenjem smanjuje dohodak. Također osim materijalnih primanja, nakon umirovljenja mijenjaju se troškovi osoba, odnosno smanjuju se troškovi povezani sa zaposlenjem (primjerice prijevoz i obroci izvan kuće) ili pak vezano uz djecu koja su otišla iz kuće, dok s druge strane, umirovljenje i primjerice tjelesna ograničenja mogu ih prisiliti da plaćaju usluge koje nisu trebali u mlađoj dobi (Schaie i Willis, 2001.). Osim gubitka primanja kao najbitnije i najočitije posljedice, teorija o latentnim funkcijama zaposlenosti govori o gubitku nefinancijskih prednosti rada – strukturiranje dnevnog rasporeda, redovna aktivnost, zajednička iskustva i svrha, kontakti izvan obitelji, učvršćivanje osobnog identiteta i statusa (Jahodina, 1982.; prema Bežovan, 2022.). Upravo zato treba uzeti u obzir da materijalni položaj i kvaliteta života starijih osoba u velikoj mjeri ovise o obilježjima mirovinskog sustava, odnosno reformama i promjenama u mirovinskom sustavu koje su od presudne važnosti za životni standard starije populacije (Šućur, 2008.). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2021.; 2022.) u 2021. godini rizik od siromaštva za umirovljeničku skupinu iznosio je 29,7%, gdje je vidljivo povećanje gledajući unazad desetogodišnje razdoblje. Nadalje, važno je spomenuti da je rizik od siromaštva starijih

osoba koje primaju mirovinu veći od hrvatskog prosjeka za ukupno stanovništvo Hrvatske, ali su u nezavidno najlošijem položaju starije osobe koje ne primaju mirovinu (Šućur, 2008.). Siromaštvo u starosti nije samo problem pojedinca, već i države. Zato države moraju osnivati sustave mirovinskog osiguranja kako bi se izbjegao rizik od siromaštva i materijalne deprivacije te financijske ovisnosti u starosti. Glavni ciljevi mirovinskih sustava su dvojaki, odnosno jamčenje minimalnog dohotka kako bi se izbjeglo siromaštvo u starosti te održavanje životnog standarda tijekom umirovljenja (Ebbinghaus, 2021.). Osim prevencije ili pak ublažavanja siromaštva za vrijeme starosti i radne neaktivnosti, funkcije mirovinskog sustava su raspoređivanje dohotka pojedinaca tijekom cijelog života te održavanje socijalne kohezije (Laklija, Rusac i Žganec, 2008.). Mirovinski sustav u Republici Hrvatskoj je trostupni odnosno u vidu prvog stupa kao obveznog sustava generacijske solidarnosti, drugog (obveznog) i trećeg (dobrovoljnog) stupa tj. sustava individualne kapitalizirane štednje. Bitno je spomenuti da je u Republici Hrvatskoj dana mogućnost umirovljenicima primati mirovinu te raditi do pola radnog vremena. Prihodi od zaposlenja mogu biti ili nadopuna drugim приходima ili glavni izvor za one osobe bez odgovarajuće mirovinske štednje to jest mirovine (Scherger 2015.; prema Ebbinghaus, 2021.). Ipak, Ebbinghaus (2020.) navodi da manje od polovice umirovljenika koji rade u Europskoj uniji rade iz nefinancijskih razloga. Sve veći broj starijih ljudi koji ostaje u radnoj snazi i nakon umirovljenja moglo bi odražavati ili visoku razinu zadovoljstva poslom ili neadekvatnost mirovina i drugih socijalnih transfera (Eurostat, 2020.). No, svakako mirovinski sustav je jedna od najvažnijih komponenta za zaštitu od siromaštva u starosti. Tome govore podaci kako je ekonomski položaj kućanstava starijih umirovljenika značajno povoljniji od ekonomskog položaja kućanstava u kojima žive starije osobe koje nemaju pravo na mirovinu, a što se onda odnosi i na lošiju kvalitetu života starijih osoba koje ne primaju mirovinu usporedno sa osobama sa mirovinom (Šućur, 2008.). No i sami umirovljenici imaju povećani rizik višedimenzionalne deprivacije, što podrazumijeva lošiji stambeni standard ili češću socijalnu izolaciju (Šućur, 2008.). Na razini Europske unije, svaka četvrta osoba prima starosnu, obiteljsku ili invalidsku mirovinu (Ebbinghaus, 2020.). Prema Hrvatskom zavodu za mirovinsko osiguranje (2022.b) u svibnju 2022. godine ukupno je bilo 1 137 079 korisnika mirovine bilo starosne, prijevremene starosne, invalidske ili obiteljske

mirovine. Prosječna mirovina iznosila je 2 706,50 kuna. Ono što negativno utječe na hrvatski mirovinski sustav su produljenje životnog vijeka, kratki mirovinski staž, indeksacija mirovine te veći broj osoba u mirovini u odnosu na zaposlene, čime se dovodi u pitanje održivost samog mirovinskog sustava, pogotovo prvog stupa (Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027., 2021.).

2.2. NACIONALNA NAKNADA ZA STARIJE OSOBE

Nacionalna naknada za starije osobe ili nacionalna mirovina kako se često čuje u medijima, uvedena je 2021. godine te nema službenih podataka koliko je zapravo utjecala na živote ljudi. Cilj te mjere je prvenstveno suzbiti siromaštvo starijih osoba koje nisu ostvarile pravo na mirovinu na temelju prethodnog rada i plaćenih doprinosa te osiguravanje stupnja socijalne sigurnosti, ali povećanje kvalitete života starijih osoba. S obzirom na prekinute i nestandardne radne karijere sadašnje i buduće radne snage, zajamčene ili minimalne mirovine bit će potrebne za smanjivanje teškog stanovništva među starijim stanovništvom te održavanje životnog standarda (Hinrichs i Jessoula, 2012.; prema Ebbinghaus, 2021.). Prema Zakonu o nacionalnoj naknadi za starije osobe (NN 62/2020., čl.4) pravo može ostvariti hrvatski državljanin koji je navršio 65 godina života te ima prebivalište na području RH neprekidno 20 godina prije podnošenja zahtjeva. Pravo na nacionalnu naknadu za starije osobe će ostvariti osoba koja nije korisnik mirovne niti osiguranik u obveznom mirovinskom osiguranju, kojoj prihod u kućanstvu ne prelazi 820,80 kuna, koja nije korisnik prava na zajamčenu minimalnu naknadu te koja nije ostvarila pravo na uslugu smještaja niti ima sklopljen ugovor o dosmrtnom ili doživotnom uzdržavanju (Zakon o nacionalnoj naknadi za starije osobe, NN 62/2020., čl.5, st.1). Iznimno, ako je korisnik prava na mirovinu ili na zajamčenu minimalnu naknadu može ostvariti pravo na nacionalnu naknadu za starije osobe ako se na zahtjev korisnika obustavi mirovina odnosno utvrdi prestanak prava na zajamčenu minimalnu naknadu (Zakon o nacionalnoj naknadi za starije osobe, NN 62/2020., čl.5, st.2 i st.3). Ako se osobe odluče ostati korisnici zajamčene minimalne naknade s time dobivaju i „propusnicu“ za različita druga prava, pa je i to mogući razlog što se starije osobe ne odlučuju na nacionalnu naknadu (Izvješće pučke pravobraniteljice za 2021. godinu, 2022.). Neke osobe će ostati pri svojim

mirovinskim primanjima ili zajamčenoj minimalnoj naknadi, dok će nekima biti povoljnije primati nacionalnu naknadu za starije osobe. Zato je bitno „izvagati“ moguće gubitke i dobitke prije nego se osoba odluči za ovo pravo/naknadu. Nacionalna naknada za starije osobe u 2022. godini iznosi 820,80 kuna mjesečno. Od 1. siječnja 2022. godine se nacionalna naknada usklađuje prema stopi promjene indeksa potrošačkih cijena iz prethodne godine (Zakon o nacionalnoj naknadi za starije osobe, NN 62/2020., čl.9, st.2). Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (2022.a) na svojim stranicama je izvijestio podacima o isplati naknade u lipnju 2022. godine koju je dobilo 5 975 korisnika od toga 64,61% žena i 35,39% muškaraca. Broj korisnika koji trenutno primaju nacionalnu naknadu za starije osobe je znatno manji od očekivanog koji je prema procjeni iz Prijedloga zakona o nacionalnoj naknadi za starije osobe trebao biti 19 700 osoba (Bađun i Urban, 2021.). Prema Nacionalnom planu borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. (2021.) tih 20 000 osoba je definirano kao gotovo sigurno najsiromašnije osobe u Republici Hrvatskoj. Dok je prema službenoj stranici Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (2020.) procijenjeno kako u Hrvatskoj približno 60 000 osoba starijih od 65 godina nisu ispunili ni minimalne uvjete za ostvarenje prava na mirovinu (odnosno 15 godina mirovinskog staža). Mogući čimbenici koji utječu na takav broj korisnika su, osim postojanja prava na zajamčenu minimalnu naknadu ili mirovinska primanja, neinformiranost te poteškoće s prijavom i isplatom (slaba pokretljivost starijih osoba te udaljenost od mjesta podnošenja zahtjeva ili poslovnica banaka ili bankomata) (Bađun i Urban, 2021.). S obzirom da se nacionalna naknada u svojoj namjeni preklapa sa zajamčenom minimalnom naknadnom, za pretpostaviti je da broj korisnika nacionalne naknade za starije osobe neće doseći broj koji je bio očekivan kao i da će ispunjenje cilja ove naknade vezano uz siromaštvo biti ograničeno. Potrebno je u budućnosti pratiti u kojem će se smjeru broj korisnika kretati kao i napraviti detaljnu analizu s relevantnim dionicima o trenutnim korisnicima nacionalne naknade za starije osobe.

2.3. PRAVA IZ SOCIJALNE SKRBI ZA STARIJE OSOBE

Prije nego što je uvedena nacionalna naknada za starije osobe, osobe koje nisu ostvarile pravo na mirovinu su imale (ali i još uvijek imaju) prava koja im pripadaju iz socijalne

skrbi odnosno naknade socijalne pomoći. Važno je napomenuti da neka prava i usluge iz socijalne skrbi imaju i starije osobe koje primaju mirovinu. Ali ipak socijalne naknade igraju puno važniju ulogu u kućanstvima starijih osoba bez mirovina jer dvostruko više takvih kućanstava prima socijalne naknade nego kućanstva u kojima žive starije osobe s mirovinom (Šućur, 2008.). Te naknade prije svega imaju cilj spriječiti ili ublažiti ekstremnu materijalnu oskudicu, a također ovise o dohodovnom i imovinskom stanju potencijalnih korisnika (Šućur, 2008.). S obzirom da su naknade socijalne pomoći namijenjene najsiromašnijim dijelovima starijeg stanovništva, moguća je stigmatizacija takvih osoba. Osim toga problem kod takvih naknada su nejasni zakonski propisi, dugotrajni postupci, nedovoljna informiranost te općenito niske naknade, ali i problem mobilnosti potencijalnih korisnika (Šućur, 2008.). Isto tako, starije osobe kao korisnici socijalne pomoći imaju vjerojatnost dužeg korištenja tog prava, a s time i teži izlazak iz siromaštva (Bejaković, 2004.). Prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 18/2022., 46/2022., čl.23) prava iz socijalne skrbi koje osoba može ostvariti su zajamčena minimalna naknada. Visina pomoći ovisi o broju članova kućanstva, starosnoj dobi i sposobnosti za rad. Dolaskom na snagu novog Zakona o socijalnoj skrbi, osnovica za zajamčenu minimalnu naknadu ne iznosi više 800, već 1000 kuna. Ono što je problematično kod ovog prava je što se osnovica ne usklađuje svake godine s troškovima života, kao što je primjer za nacionalnu naknadu za starije osobe te kao što većina drugih europskih zemalja provodi. Prema Godišnjem statističkom izvješću o primijenjenim pravima socijalne skrbi¹ (2021.) broj korisnika zajamčene minimalne naknade starijih od 65 godina u 2020. iznosio je 6 991, odnosno 12,19% od ukupnog broja korisnika zajamčene minimalne naknade. Nadalje, starije osobe koje primaju zajamčenu minimalnu naknadu imaju i pravo na naknadu za troškove stanovanja koja se odnosi na najamninu, komunalne naknade, troškove grijanja, vodne usluge te troškove koji su nastali zbog radova na povećanju energetske učinkovitosti zgrade kao i pravo na troškove ogrjeva (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/2022., 46/2022., čl.41, st.2). Zatim naknada za ugroženog kupca energenta koja ima za cilj spriječiti energetska siromaštvo. Povećan je opseg broja mogućih korisnika ove naknade (korisnici zajamčene minimalne naknade, korisnici osobne invalidnine i

¹ Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj u 2020. godini.

njihovi članovi kućanstva te korisnici nacionalne naknade za starije osobe) kao i iznos same naknade (sa 200 na 400 kuna). Zatim starije osobe mogu ostvariti pravo na naknadu za osobne potrebe ako koriste uslugu smještaja ili organiziranog stanovanja (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/2022., 46/2022., čl.44, st.1). Također, jednokratna naknada koju mogu ostvariti u trenutku materijalne teškoće, bilo da je riječ o bolesti ili smrti člana obitelji, elementarne nepogode, nabavke osnovnih predmeta za kućanstvo, nužne obuće i odjeće i slično (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/2022., 46/2022., čl.45, st.1 i st.2). Starije osobe s teškim invaliditetom ili dugotrajnim teškim promjenama u zdravstvenom stanju imaju pravo i na osobnu invalidninu, a starija osoba koja ne može sama udovoljiti osnovnim životnim potrebama uslijed čega joj je prijeko potrebna pomoć i njega druge osobe, ima pravo na doplatu za pomoć i njegu (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/2022., 46/2022., čl.50 i čl.55). Također, starija osoba može ostvariti i neke socijalne usluge prema Zakonu u socijalnoj skrbi, primjerice prva socijalna usluga, usluga sveobuhvatne procjene i planiranja, savjetovanje, psihosocijalno savjetovanje, pomoć u kući, boravak, organizirano stanovanje te smještaj (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/2022., 46/2022., čl.71). Velik broj naknada i prava u Zakonu o socijalnoj skrbi su rezidualna što znači da su kriteriji strogi pa tako i mali broj korisnika koji može ostvariti ova prava. Uz naknade od države, svaka lokalna zajednica određuje hoće li uvesti koje dodatne naknade za starije osobe i u kojem iznosu. Prema postojećim podacima socijalnu pomoć iz lokalnih izvora češće dobivaju kućanstva sa starijim osobama umirovljenicima nego kućanstva sa starijim osobama bez mirovina, što može biti povezano sa socijalnim i političkim klijentelizmom jer su umirovljenici brojnije izborno tijelo naspram starijih osoba bez mirovina (Šućur, 2008.). Ovo pak dovodi do toga da rubni dijelovi starijih osoba to jest oni u riziku od siromaštva i dalje ostaju isključeni, kako socijalno, tako i s dnevnog reda javnih rasprava. Moglo bi se reći da i dalje sve ovisi o političkoj volji te stavljanju naglaska na problem siromaštva u starijoj dobi. S obzirom na trendove smanjenja javnih naknada, nesigurnosti fondovskih štednji te potencijalnih prijetnji nezaposlenosti među starijim radnicima, javni sustav, uključujući i naknade socijalne pomoći, ostaje i dalje glavni zaštitnik od siromaštva u starosti i danas i u budućnosti (Ebbinghaus, 2021.). Zato je potrebno ulagati u sustav socijalne skrbi za starije osobe, pogotovo za one kojima je to jedini način života i preživljavanja.

3. ISTRAŽIVANJA O SIROMAŠTVU U STAROSTI

Prije nego što budu prikazana istraživanja vezana uz siromaštvo u starijoj dobi, valjano je ponešto reći o pokazateljima i načinima kako se mjeri siromaštvo. Načini na koji se siromaštvo mjeri može se podijeliti u četiri opće kategorije: siromaštvo na temelju dohotka i potrošnje, siromaštvo na temelju imovine i bogatstva, samopercepcija siromaštva (subjektivna procjena) te siromaštvo na temelju drugih mjera (Kwan i Walsh, 2018.). Većina pokazatelja se temelji na konceptu relativnog siromaštva koji u obzir uzima raspoloživi dohodak kućanstva, broj članova u kućanstvu odnosno veličinu kućanstva te distribuciju dohotka unutar populacije (Antczak i Zaidi, 2016.). Mjeri se putem stope rizika od siromaštva koja je postavljena na 60% srednje vrijednosti ekvivalentnog raspoloživog dohotka svih osoba, a naziva se i objektivna linija siromaštva (Šućur, 2005.a). Odnosno ta stopa ne pokazuje koliko je ljudi zapravo siromašno, već samo koliko njih ima dohodak ispod praga rizika od siromaštva (Državni zavod za statistiku, 2022.). Osim koncepta relativnog siromaštva, dopunska mjera je „materijalna deprivacija“ odnosno postotak stanovništva države koji se si ne može priuštiti, zbog financijskih razloga, najmanje tri od devet stavki materijalne deprivacije (Antczak i Zaidi, 2016.; Državni zavod za statistiku, 2022.). Tih devet stavki su kašnjenje s plaćanjem najamnine, računa za režije ili kredita; nemogućnost kućanstva da svim članovima priušti tjedan dana godišnjeg odmora izvan kuće; nemogućnost kućanstva da si priušti obrok koji sadržava meso, piletinu, ribu ili vegetarijanski ekvivalent svaki drugi dan; nemogućnost kućanstva da podmiri neočekivani financijski trošak; nemogućnost kućanstva da si priušti telefon, TV u boji, perilicu za rublje, automobil te nemogućnost kućanstva da si priušti adekvatno grijanje u najhladnijim mjesecima (Državni zavod za statistiku, 2022.). Svaki način mjerenja siromaštva ima svoje prednosti i nedostatke, pa se tako i sami rezultati razlikuju te je zato valjano koristiti različite vrste. Pokazatelji siromaštva za Republiku Hrvatsku su izračunati iz podataka Ankete o dohotku stanovništva koja je usklađena sa Eurostat-ovom metodologijom, što onda olakšava usporedbe (Državni zavod za statistiku, 2022.). S obzirom da starenje populacije predstavlja jedan od najvećih izazova s kojim se svijet suočava, njihov položaj u društvu, kvaliteta života te trendovi u politici skrbi

sve više su predmet interesa stručnih i znanstveno-istraživačkih krugova u svijetu (Laklija, Rusac i Žganec, 2008.).

3.1. SIROMAŠTVO U STARIJOJ DOBI S OBZIROM NA SPOL

Prvo će biti stavljen naglasak na siromaštvo u starijoj dobi kod žena i muškaraca. Što se tiče samih razlika u starosti, istraživanja su pokazala da žene žive duže od muškaraca (Kwan i Walsh, 2018.). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku (2022.) za 2020. godinu u skupini osoba u dobi od 65 ili više godina, osim što je najveća stopa rizika od siromaštva, najveća je i razlika prema spolu te je stopa rizika od siromaštva kod žena iznosila 37%, a kod muškaraca 25,9%. Također, prema službenoj stranici Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (2020.) procijenjeno je kako među starijim osobama bez mirovine većinu čine žene. Ali i među umirovljeničkom populacijom starijom od 64 godine je veći udio žena nego muškaraca, što je posljedica dužeg prosječnog životnog vijeka žena, ali i činjenice da starije žene često postaju korisnici obiteljskih mirovina nakon smrti partnera (Šučur, 2008.). Nadalje, financijska struktura starijih žena se znatno razlikuje od one starijih muškaraca što je rezultat pretpostavki koje su ugrađene u mirovinske sustave i tržište rada jer su žene te koje obično rada na pola radnog vremena, koje koriste roditeljski dopust, one koje su manje plaćene, one koje ranije idu u mirovinu te one koje se teže zapošljavaju (Antczak i Zaidi, 2016.). Sve nabrojano dovodi do toga da žene naposljetku imaju ili slabiju mirovinu ili ju ni nemaju. Također, jaz u riziku od siromaštva između spolova povećava se sa dobi, što znači da je razlika u spolu s rizikom od siromaštva veća u starijoj populaciji od populacije radne dobi (Antczak i Zaidi, 2016.). Nadalje Yang (2011.; prema Kwan i Walsh, 2018.) je također došao do zaključka da su žene u većem riziku od siromaštva u starijoj dobi od muškaraca, a prema Peters i Wouter (2015.; prema Kwan i Walsh, 2018.) posebno kao je žena neudata, razvedena ili udovica ili pak prema Phua, McNally i Park (2007.; prema Kwan i Walsh, 2018.) ako je žena migrantica. Također za razliku od muškaraca s niskim primanjima, žene s niskim primanjima su slabijeg mentalnog zdravlja te s nižim rezultatima u uspješnom starenju, ali su i iskusile više gospodarskih, društvenih i kulturnih izazova (Kwan i Walsh, 2018.). Isto tako, žene imaju tendenciju prijaviti veće stope samoprocjene nezadovoljenih potreba za liječničkim pregledom zbog

financijskih razloga (Older person's poverty and social exclusion – a reality, 2018.). U Hrvatskoj su vidljive i regionalne razlike s obzirom da se najviše starijih osoba bez mirovina nalazi u južnojadranskoj regiji i istočnoj Hrvatskoj, a najmanje u sjevernojadranskoj regiji te sjevernoj Hrvatskoj (Šućur, 2008.). Na spomenute razlike utjecali su čimbenici koji se prvenstveno odnose na radni i drugi status starijih žena; stope participacije u plaćenom radu, bračni status, struktura obitelji te ukorijenjenost tradicionalne spolne podjele uloga (Šućur, 2008.). S obzirom na sve mjere koje se poduzimaju kako bi se spriječile razlike između žena i muškaraca na tržištu rada te u mirovinskim sustavima, pretpostavka za budućnost ide u smjeru blagog smanjenja razlika za buduće generacije starijih osoba i umirovljenika (Antczak i Zaidi, 2016.). Slijedom svega navedenog, potrebno je obratiti pozornost na kućanstva u kojima žive same ženske starije osobe koje primaju mizernu obiteljsku mirovinu, naknade socijalne pomoći ili nacionalnu naknadu za starije osobe, a koje onda imaju veliki rizik i siromaštva i socijalne isključenosti.

3.2. SIROMAŠTVO U STARIJOJ DOBI S OBZIROM NA OSTALE POKAZATELJE

Osim razlike u spolu, bitno je spomenuti i ostale rizične čimbenike za siromaštvo u starijoj dobi. U ovom odlomku će biti naglasak na razlikama u dobi, radnom odnosu prije umirovljenja, kućanstvu, stupnju obrazovanja, mjestu stanovanja, zdravstvenom stanju. Čimbenik za rizik od siromaštva je starija dob, odnosno što je osoba starija veći je rizik (Berthoud i sur., 2009., prema Kwan i Walsh, 2018.). Na primjer veći rizik od siromaštva ima osoba koja ima 85 godina života od osobe koja ima 65 godina života. Razlozi se mogu ogledati u nedovoljnoj indeksaciji mirovina tijekom duljeg razdoblja, zbog čega realna vrijednost mirovina opada sa sve višom dobi ili pak fenomen razlike u očekivanom trajanju života muškaraca i žena gdje je vjerojatno da će žene živjeti same na kraju svog života te se suočiti s većim troškovima i nižim prihodima, zbog gore već navedenih razloga (Older person's poverty and social exclusion – a reality, 2018.). Također je već kod prihoda spomenuto da je rizik od siromaštva najveći za najstariji dio populacije starijih osoba od 65 godine, pogotovo za onaj dio populacije koje ne prima mirovinu (Šućur, 2008.). Utvrđeno da su posebni rizici za siromaštvo ako je osoba bila pred mirovinu nezaposlena ili je zapošljavanje bilo neredovito ili nestandardno (Yang, 2011., prema Kwan i Walsh, 2018.). Što se tiče vrste kućanstva,

u najvećem riziku su kućanstva s većim brojem djece (Tai i Treas, 2009.; prema Kwan i Walsh, 2018.). U Hrvatskoj je zabilježeno da starije osobe bez mirovina značajno češće žive s partnerom, bilo s djecom ili bez djece (Šućur, 2008.). Posebno su rizična ona samačka kućanstva u kojima žive ženske starije osobe (Šućur, 2005.b). Prema podacima Državnog zavoda za statistiku u 2020. godini (2022.) najveći rizik od siromaštva imaju jednočlana kućanstva, većinom žene starije od 65 godina, a što se tiče dvočlanog kućanstva najrizičnije je sa barem jednom odraslom osobom u dobi 65 godina ili više. Također, oni koji imaju niski stupanj obrazovanja su u većem riziku od siromaštva u starijoj dobi (Rank i Williams, 2010., prema Kwan i Wlsh, 2018.). Naime, obrazovanje utječe na razinu produktivnosti koja se na radnom mjestu odražava u zaradama i radno-tržišnoj participaciji što onda utječe na visinu mirovina te posljedično na siromaštvo u starosti (Šućur, 2005.a). Što se tiče ruralnih ili urbanih mjesta, istraživanja se razlikuju s obzirom na različite države te se ne može govoriti generalno (Kwan i Wlsh, 2018.). Starije osobe u ruralnom okruženju mogu biti pod većim rizikom od siromaštva i izolacije zbog smanjene mobilnosti odnosno udaljenosti pristupa uslugama te nedostatka javnog prijevoza (Stevernik i sur., 2001.; Slaets, 2006.; prema Župan, 2011.). S druge strane, starije osobe koje žive u urbanim područjima također mogu biti socijalno isključene zbog nesigurnih i neadekvatnih prostora za život (Drubbel i sur., 2013.; Knighting i sur, 2015.; Burton i sur., 2011.; prema Župan, 2019.). Isto tako i socijalna izolacija je drugačija ovisno o tipu naselja, primjerice u ruralnim sredinama igra ulogu geografska udaljenost od susjeda i zajednica, a u urbanim anonimizacija društvenih odnosa i otuđenosti (Older person's poverty and social exclusion – a reality, 2018.). Postoje brojna istraživanja koje značajno povezuju siromaštvo s lošijim zdravstvenim statusom, odnosno jedan od rizika siromaštva je i tjelesni invaliditet (Adena i Myck, 2014.; Kim i sur., 2013.; Chi i Tucker-Seele, 2013.; Louie i Ward, 2011.; prema Kwan i Walsh, 2018.). S obzirom da je siromaštvo povezano s lošim zdravstvenim statusom, što uključuje razne kronične bolesti i komorbiditete, ali i neredovite odlaske liječniku, moglo bi se reći da su siromašne starije osobe i u većem riziku od loših ishoda koronavirusa. Također, studije su pokazale da je siromaštvo starijih osoba značajno povezano s nižim statusima mentalnog zdravlja, kao što je razvijanje depresije i slabije kognitivno funkcioniranje (Kim i sur., 2013.; Albeit, Sachs Ericsson, Corsention i Cogle, 2009.;

prema Kwan i Walsh, 2018.). Upravo se sve ove povezanosti sa siromaštvom u starijoj dobi kasnije i spominju u odlomcima kao uzroci i/ili posljedice siromaštva.

3.3. SIROMAŠTVO U STARIJOJ DOBI U EUROPSKIM ZEMLJAMA

Prema istraživanju EU-SILC² rizik od siromaštva u državama članicama Europske unije u razdoblju od 2005. do 2014. godine može se svrstati u tri kategorije (Antczak i Zaidi, 2016.). Prva kategorija su zemlje čiji je rizik od siromaštva među osobama starije životne dobi manji od prosjeka (ispod 15%) Nizozemska, Francuska, Danska, Češka, Španjolska, Irska i Slovačka. U drugu kategoriju pripadaju države sa rizikom od siromaštva oko prosjeka (između 16% i 21%) Švedska, Belgija, Njemačka, Finska, Italija, Slovenija, Ujedinjeno Kraljevstvo, Mađarska i Portugal. A u trećoj kategoriji su države s rizikom od siromaštva većim od prosjeka (23% i više) Grčka, Malta, Cipar, Litva, Rumunjska, Estonija, Latvija i Bugarska, kao zemlja sa vrlo visokom stopom rizika od siromaštva u starijoj dobi (48%). Hrvatska pripada trećoj grupi s oko 30% stope rizika od siromaštva starijih osoba. Prema tom istraživanju rizik od siromaštva u većini zemalja Europe za osobe treće životne dobi bio je veći prije ekonomske krize 2007. i 2008. godine, ali nakon ekonomske krize taj rizik se smanjio, a najranjivija skupina su mladi i radno aktivno stanovništvo (Antczak i Zaidi, 2016.). Odnosno, iako je rasla nezaposlenost i pao prihod rada, prihodi od mirovina su relativno ostali netaknuti (Antczak i Zaidi, 2016.). Valja uzeti u obzir da je Hrvatska pristupila Europskoj uniji tek 2013. godine, a podaci su dostupni od 2010. godine, pa rezultati za prije i poslije ekonomske krize za Hrvatsku ne postoje. Može se reći da su učinci kriza umjereno utjecali na financijsku situaciju starijih ljudi, stoga se i sada postavlja pitanje kakav utjecaj će imati trenutna kriza izazvana pandemijom i ratom u Ukrajini na članice EU. Bugarska, Rumunjska i Latvija imaju najvišu stopu materijalne deprivacije starijih ljudi, dok Luksemburg, Nizozemska i Danska imaju najnižu razinu materijalne deprivacije, ali i rizika od siromaštva (Antczak i Zaidi, 2016.). No, tu su i zemlje s visokim rizikom od siromaštva za starije osobe, ali niskom razinom materijalne deprivacije kao što su Estonija, Cipar i Malta ili pak Mađarska i Slovačka

² EU-SILC (*European Union-Survey on income and living conditions*) označava godišnje istraživanje u zemljama članicama Europske unije o prihodima i uvjetima života (Državni zavod za statistiku, 2022.)

s obrnutom situacijom, odnosno niskom razinom rizika od siromaštva, ali visokom razinom materijalne deprivacije (Antczak i Zaidi, 2016.). Upravo ovi podaci govore kako je bitno mjeriti oba pokazatelja te kako ne prate jedno drugo. Prema Državnom zavodu za statistiku (2022.) stopa materijalne deprivacije u Republici Hrvatskoj u 2020. iznosila je 8,4%. Ebbinghaus (2021.) u svom radu koristi istraživanje EU-SILC za 2017./2018. godinu te pravi usporedbu različitih europskih zemalja i njihovih mirovinskih sustava kako bi odredilo koja se država i pripadajući joj sustav najbolje bori sa siromaštvom starijih osoba, ali i s nejednakošću dohodaka. Prema Ebbinghausu (2021.) s rizikom od siromaštva u starijoj dobi najuspješnije se bore Norveška, Slovačka, Island, Danska, Finska, Nizozemska, Češka i Mađarska čiji univerzalni višestupni mirovinski sustavi imaju vrlo dobre rezultate s obzirom na oba cilja politike: nisko siromaštvo i niska nejednakost dohodaka. Najveća svjetska gospodarstva poput Ujedinjenog Kraljevstva, Njemačke, Francuske i Italije suočavaju se s izazovima siromaštva te nejednakosti u starijoj dobi. Najlošije zemlje su Hrvatska, Cipar, Bugarska, Litva i Latvija te Švicarska koje se bore s vrlo visokim siromaštvom i nejednakosti ne uspijevajući proširiti socijalnu zaštitu i obuzdati tržišne nejednakosti. Usporedno s istraživanjem koje je gore navedeno vidi se pomak za Mađarsku i Grčku koje sada pripadaju prvoj kategoriji i za koje bi se onda moglo reći da se uspješno bore sa siromaštvom starijih osoba, kao i napredak za Irsku koja je tradicionalno s visokim siromaštvom, ali i pad za „model socijalne države“ u Švedskoj. Što se tiče srednje i najviše razine siromaštva, može se reći da je ostalo isto, odnosno države nemaju značajnije pomake usporedno s gore navedenim istraživanjem. Ono što možemo zaključiti da ni svi Bismarckovi ni svi Beveridgeovski mirovinski sustavni nisu sposobni spriječiti siromaštvo i smanjiti nejednakost u starosti, a što bi u budućnosti moglo biti još izazovnije (Ebbinghaus, 2021.). Oglada se potreba za univerzalnim mirovinskim sustavima koji obuhvaćaju naknade osnovnih ili ciljanih uvjeta minimalnog dohotka te široka pokrivenost dodatnim/dopunskim mirovinama drugog stupa, bilo obveznih ili ugovornih kapitaliziranih štednji (Ebbinghaus, 2021.). Nadalje, gotovo dvije petine starijih ljudi koji žive sami nisu se mogli suočiti s neočekivanim financijskim izdacima u Europi (Eurostat, 2020.). U 2019. zabilježen je vrlo visok udio kućanstava sa starijim osobama koji se suočava s velikim financijskim poteškoćama u Hrvatskoj i Latviji, za razliku od zapadnih zemalja gdje je bio manji udio takvih

kućanstava. U istraživanju na razini Europske unije u 2015. godini postojali su različiti stupnjevi nejednakosti u pogledu udjela starijih ljudi koji si ne mogu priuštiti mali iznos novca za sebe svaki tjedan gdje je prosjek iznosio 17,6% (Eurostat, 2020.). Najgori rezultati su zabilježeni za Rumunjsku sa više od 50% starijih ljudi s ovim problemom, zatim Grčka i Bugarska, a nasuprot tome najmanji udio 0,2% bilježi Finska (Eurostat, 2020.). U većini zemalja starije žene suočene su s ovim problemom, primjerice najveće rodne razlike su u Bugarskoj i Portugalu, a opet iznimke su Litva, Grčka, Danska, Finska i Irska gdje je veći udio muškaraca nego žena suočeno s nemogućnošću da si mogu priuštiti malu količinu novaca samo za sebe (Eurostat, 2020.). Svi ovi rezultati ukazuju na to da se svaka država članica Europske unije bori sa siromaštvom drugačije, a u vezi s time ima i drugačije rezultate.

4. UZROCI SIROMAŠTVA U STARIJOJ DOBI

Što je točan uzrok siromaštva u starijoj dobi teško je odrediti. Istraživanja ukazuju na neke rizične čimbenike koji mogu dovesti do rizika od siromaštva te naposljetku i samog siromaštva. Nakon umirovljena i u starijoj dobi prihodi su manji, a troškovi za neke osobe veći što može osobu staviti u rizik od siromaštva. Moglo bi se reći da su najrizičnije osobe ženskog spola, starije dobi, bez mirovina, niskog obrazovanja i lošeg zdravstvenog statusa. Nadalje, uzrok siromaštva mogao bi se pripisati i nerazvijenim ili loše napravljenim mirovinskim sustavima ili sustavima socijalne skrbi za starije te nerazvijenim i nedovoljno jasnim sustavom financiranja spojenih s visokim stopama rizika od siromaštva i socijalne isključenosti, a i nerazvijenost lokalnih oblika upravljanja sustavima skrbi za starije osobe (Laklija, Rusac i Žganec, 2008.). Upravo su sustav socijalne skrbi i mirovinski sustav kroz ovaj rad istaknuti kao najvažniji u borbi protiv siromaštva. Nadalje, važno je spomenuti povezanost između starosti, siromaštva i slabog zdravlja. Primjerice, starije osobe imaju pogoršano zdravstveno stanje što ih može natjerati na plaćanje skupih lijekova i usluga, a sa starosti dolaze i tjelesna ograničenja i s time nedostupnost nekih usluga. Također, sam invaliditet predstavlja rizični faktor za siromaštvo, a najrizičnije je kod osoba starije životne dobi (Leutar, 2006.; prema Leutar, Štambuk i Rusac, 2007.). Jedan od mogućih uzroka siromaštva kod starijih osoba, ali i veliki društveni problem za starije osobe predstavlja financijsko ili materijalno zlostavljanje. Rusac (2006.; prema Vuić i Rusac, 2016.)

navodi da se financijsko zlostavljanje odnosi na korištenje novca ili vlasništva starije osobe na nepošten način ili za vlastitu dobrobit. Financijsko zlostavljanje ima mnogo oblika, poput zlonamjernog utjecaja pri potpisivanju različitih ugovora i sastavljanju oporuka, ugovori o doživotnom i dosmrtnom uzdržavanju (o kojem se najviše govori u javnosti u Republici Hrvatskoj), krivotvorenja potpisa, zlouporabe punomoći i skrbništva, prijenos ili prodaja vlasništva uz prevaru, otvorenih prijevara, obmana, lažnog predstavljanja, iznuđivanja, krađa novca mirovine, životne uštedevine ili druge imovine ili pak nevraćanje novaca nakon posudbe, naplaćivanje većih cijena nego stvarnih i slično (Žarković Palijan i sur., 2009.; prema Vuić i Rusac, 2016.). Žene te osobe narušenog psihičkog i tjelesnog zdravlja su u povećanom riziku biti žrtvom financijskog zlostavljanja (Vuić i Rusac, 2016.). Što se tiče počinitelja, najviše se navode članovi obitelji, osobito odrasla djeca, ali mogu biti i nepoznate osobe i različite institucije (Vuić i Rusac, 2016.). Problem je i veliki broj neprijavljenih slučajeva zbog srama žrtve, straha od osuđivanja od strane društva ili pak neznanja i neinformiranosti o mogućim sredstvima zaštite, čemu još više doprinosi da se o financijskom zlostavljanju starijih osoba malo govori u javnosti, a žrtve su vrlo slabo zaštićene zakonom (Vuić i Rusac, 2016.). Također moguće je da starija osoba živi u siromaštvu ako je i prije živjela tako. Primjerice ako je osoba imala nizak obrazovni status, neadekvatno zaposlenje te niske prihode vjerojatno je da će i osoba biti u riziku od siromaštva u starosti. Kola i Owumi (2019.) u svom istraživanju objedinjuju moguće uzroke siromaštva u starijoj dobi te ih dijele na skupine. Pod osobne ili individualne uzroke navode: nedostatak štedljivosti, truda, labav moral, lijenost, neodgovornost. Strukturni uzroci su: niske plaće, nedostatak obrazovanja, neadekvatno ili nikakvo zaposlenje, predrasude i diskriminaciju, ali i stanje u državi što se veže uz korupciju, ekonomske uvjete u zemlji, nedostatak fokusa za ljude u siromaštvu, nedostatak državne potpore u područjima zdravstvene, stambene i socijalne politike za starije osobe. Autori spominju i fatalističke uzroke kao što su loša sreća u smislu lošeg zdravlja te nesretni životni događaji izvan pojedinca. Bitno je znati uzroke siromaštva u starosti kako one na mikro, ali i makro razini pojedinca kako bi se moglo sanirati, ali i prevenirati siromaštvo.

5. POSLJEDICE SIROMAŠTVA U STARIJOJ DOBI

Starije osobe koje žive u siromaštvu suočavaju se s višestrukim poteškoćama na različitim područjima života. Siromaštvo samo po sebi ne podrazumijeva samo materijalnu, već i nematerijalnu deprivaciju i nedostatak životnih šansi, što znači da biti siromašan ne znači samo biti bez novaca, prihoda, već imati lošije zdravlje, niže obrazovanje i slabiji status na tržištu rada (Šućur, 2005.a). Kao prvo osobe slabijeg financijskog statusa često su prisiljene birati usluge lošije kvalitete ili se moraju oslanjati na obiteljske resurse (Dobrotić, 2015.). Istraživanje Berkmana i Gurlanda (1998.) na ispitanicima starijima od 65 godina u New Yorku prokazalo je povezanost socioekonomskog statusa i zdravlja do te mjere da socioekonomski status može biti utvrđen kao uzrok morbiditeta i smrtnosti. Naravno, treba uzeti u obzir kako je ovo istraživanje iz 1998. godine na ispitanicima iz SAD-a, gdje zdravstveni sustav ovisi o dohotku, za razliku od hrvatskog zdravstvenog sustava koji je javno financirano. No, često starije osobe vide samoubojstvo kao izlaz iz siromaštva i smrt kao jedini lijek. Jedan od ključnih problema prisutnih kod starije populacije je njihova socijalna isključenost, no teško je zaključiti je li socijalna isključenost jedan od uzroka ili posljedica siromaštva u starosti. Lee, Hong i Harm's (2014.; prema Kwan i Walsh, 2018.) zaključuju da je socijalna isključenosti i faktor rizika odnosno isključenje iz društvenog i građanskog života, isključenosti iz povećanja imovine i isključenost s tržišta rada doprinosi vjerojatnosti da će starije osobe biti u siromaštvu. Fenomen socijalne isključenosti starijih ljudi odnosi se na različite aspekte njihovog života što uključuje dimenzije socijalnih odnosa, participaciju u raznim društvenim aktivnostima, pristup službama i uslugama u zajednici, isključenost iz susjedstva, pristup i redistribuciju financijskih i drugih materijalnih sredstava (Walker i sur., 2006.; prema Laklija, Rusac i Žganec, 2008.). Postoje male razlike između koncepata siromaštva, višestruke deprivacije i socijalne isključenosti gdje se siromaštvo i socijalna isključenost odnose na materijalnu deprivaciju, ali i deprivaciju u drugim područjima života (zaposlenje, obrazovanje, stanovanje, socijalne veze), a deprivacija govori o nepodmirenim ljudskim potrebama koje se kumuliraju (nepovoljne životne okolnosti) jer uskraćenost na jednom području prati uskraćenost na drugim područjima (Šućur, 2006.). Nadalje, važno je napomenuti da je socijalna mreža sadašnje generacije starijih osoba kvalitetom i kvantitetom siromašnija s površnim socijalnim kontaktima

te manje interesa za pripadanjem susjedstvu i manjom vezanosti zavičajem za razliku od ranijih generacija, čime se rizik od socijalne isključenosti povećava (Laklija, Rusac i Žganec, 2008.). Sljedeći izazovi starijih osoba koje žive u siromaštvu su socijalni (npr. stigmatizacija, diskriminacija i socijalna izolacija/isključenost), ekonomski (npr. nizak dohodak koji dovodi do slabe ili nikakve zdravstvene zaštite pa onda i do lošeg zdravlja) i kulturni (npr. kulturna norma u afričkim zemljama gdje se udovica mora udati za muževa brata inače će ju „razbaštiniti“) te neki specifični izazovi poput visokih troškova stanovanja te prekomjerno oslanjanje na potporu obitelji (Adeyanju i sur., 2015.; Kietzman i sur., 2012.; Ryser i Halseth, 2011.; sve prema Kwan i Walsh, 2018.). S obzirom na sve spomenute izazove starije osobe koje žive u siromaštvu će imati problema u podmirivanju troškova života te biti u socijalnom riziku da postanu beskućnici (Župan, 2019.). Sveukupno gledajući sliku izazova i rizika koje ima siromaštvo u starosti može se reći da ono bitno narušava životni standard osobe kao i kvalitetu života te dovodi u pitanje osiguravanje osnovnih životnih potreba i pristupa temeljnim ljudskim pravima.

6. POBOLJŠANJE FINANCIJSKOG STATUSA STARIJIH OSOBA

Kako su bili nabrojani rizični čimbenici siromaštva u starosti, valjano je nabrojati i neke od zaštitnih čimbenika u borbi protiv siromaštva koji bi mogli biti odgovor na pitanje kako poboljšati financijsku situaciju i status starijih osoba u riziku od siromaštva. Kod osoba starije životne dobi koje su u riziku od siromaštva važno je pronaći osobne i okolinske resurse i snage, koje im mogu pomoći s nošenjem rizika od siromaštva, ali i izbjegavanjem socijalnog isključivanja. Svojstva osobe koja pridonose manjem riziku od siromaštva su: muški spol, „mlađa starost“, pismenost, zaposlenost, dobar prehrambeni status i zdrav način života, normalan krvni tlak, odsutnost invaliditeta, dobro samopoštovanje, odsutnost mentalnih smetnji te dobri kontakti sa socijalnom mrežom (Olivera i Tournier, 2016.; prema Kwan i Walsh, 2018.). Snage koje osobe treće dobi u siromaštvu vide su prvenstveno razumijevanje, osobne snage kao što je otpornost, duhovnost i vjera, dobro upravljanje ograničenim ekonomskim resursima, snažni i pažljivi članovi obitelji, državne potpore i programi te se kao prednost navodi zajednica (npr. gradsko okruženje koje ima više programa i

usluga) (Onolemhemen, 2009.; prema Kwan i Walsh, 2018.). Ono što još može podići kvalitetu života starijih osoba su veća aktivnost i socijalna mreža te bolji zdravstveni status (Yang i sur., 2004.; Porter, 2005.; prema Laklija, Rusac i Žganec, 2008.). Također, podrška susjeda i rekreacija isto su navedeni kao zaštitni čimbenici (Olivera i Tournier, 2016., prema Kwan i Walsh, 2018.). Zato je potrebno i na neki način decentralizirati sustav, pomoći ljudima koji žive u siromaštvu na lokalnoj razini jačanjem susjedstva i volonterstva, raznim uslugama ili aktivnostima na razini zajednice potaknuti aktivno starenje, ali najvažnije, smanjiti socijalnu isključenost (Older person's poverty and social exclusion – a reality, 2018.; Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje 2021. do 2027., 2021.). Zaštitni čimbenici od siromaštva su prvenstveno dobre mirovine i umirovljenje, ali i primanje financijskih srodničkih transfera (Yang, 2011.; Phua i sur., 2007.; Tai i Treas, 2009., prema Kwan i Walsh, 2018.). A kako bi mirovine bile primjerene, potrebno je imati određeno obrazovanje, zaposlenje te mogućnost štednje tijekom radnog vijeka. Na razini države zaštitni čimbenici su razvijen i adekvatan mirovinski sustav (socijalne/univerzalne mirovine), socijalno stanovanje, javno zdravstveno osiguranje, državne potpore i programi te općeniti socijalni režim države, ali i jednak položaj muškaraca i žena na tržištu rada i u mirovinskom sustavu što se tiče odlaska u mirovinu (Antczak i Zaidi, 2016.; Kwan i Walsh, 2018.). Socijalna politika i javnost moraju prepoznati ovaj problem siromaštva u starosti kako bi socijalne politike bile usmjerene na potporu starijim osobama kao ranjivim skupinama te kako bi se poduzele razne mjere protiv siromaštva (Antczak i Zaidi, 2016.). Država za osobe koje nemaju mirovinu treba razviti programe državnih/socijalnih mirovina ili pružiti materijalnu sigurnost kroz programe socijalne pomoći (Šućur, 2008.). Još neke od mjera u borbi protiv siromaštva i socijalne isključenosti uključuju partnerstvo države i organizacija civilnog društva, organiziranje centra za socijalnu skrb kao prve institucije koja pruža osobama u siromaštvu informacije te priznaje razna prava i usluge, usklađivanje samih naknada socijalne pomoći s troškovima života i inflacijom te uvođenje socijalne mirovine (UNDP, 2006.; prema Laklija, Rusac i Žganec, 2008.). Mnogi vide upravo socijalne mirovine kao dio strategije ostvarivanja prava starije populacije na socijalnu sigurnost jer bi socijalne mirovine kao takve na temelju provjere resursa bile prihvatljivije za Republiku Hrvatsku s fiskalnog i političkog stajališta nego

univerzalne mirovine (UN, 2007.; HelpAge International, 2004.; sve prema Šućur, 2008.). Socijalne mirovine imaju za prednost bolji ekonomski položaj starijih osoba bez mirovine kako bi se reduciralo ili ublažilo siromaštvo, smanjio jaz siromaštva, jačao građanski status starijih osoba, smanjila ekonomska ovisnost, ali i jednakost spolova, dok su nedostaci zamka siromaštva, negativan utjecaj na štednju i slabljenje obiteljske solidarnosti, smanjivanje radnih napora osoba koje rade kao i da novac može biti upotrijebljen u krive svrhe (Šućur, 2008.). Socijalne mirovine temeljene na provjeri resursa u pravilu su manje stigmatizirajuće od socijalne pomoći, izdašnije, provjera resursa je manje rigorozna, ali može ovisiti i o načinu upravljanja ovim mirovinama jer su veći troškovi upravljanja (Šućur, 2008.). Isto tako, potrebe starijih osoba su narasle, pitanje je kako ih zadovoljiti te kako planirati i razvijati ključne socijalne politike usmjerene na poboljšanje životnog standarda i s tim smanjivanje siromaštva i socijalne isključenosti starijih osoba (Havelka, Despot Lučanin i Lučanin, 2000.). Također, potencijalno buduće povećanje siromaštva u starosti i nejednakosti u dohotku, posebno za rizične skupine, moglo bi proizaći iz prošlih i tekućih reformskih napora, a treba se uzeti u obzir trenutna gospodarska i ekonomska kriza i financijski teret koji dolazi uz nju koji će pojačati pritiske na financijsku održivost i može dovesti do posljedica na starosnu dohodovnu situaciju sadašnjih i budućih umirovljenika (Ebbinghaus, 2021.). Kako bi se znalo pravilno odgovoriti na siromaštvo u starosti, bitno je istraživati samo siromaštvo kao i ljude koji pripadaju u rizične skupine. U različitim istraživanjima potrebno kombinirati više različitih dimenzija, na primjer uključiti i sociokulturni kontekst (zbog kulturnih i društvenih razlika), sociodemografske pokazatelje, životni standard, zdravlje, obrazovanje kao komponente istraživanja te osim objektivnog, istražiti i subjektivno siromaštvo odnosno samoopažanje starije osobe o njezinim iskustvima, idejama i percepcijama (Kwan i Walsh, 2018.). Upravo prikupljanje podataka o siromaštvu je nužno kako bi se dobio uvid u socijalo stanje te kako bi se mogli bolje preraspodijeliti izdaci za sustav socijalne skrbi (Bejaković, 2004.). Politika protiv siromaštva uključuje razne institucije, programe, mjere kojima se želi iskorijeniti siromaštvo ili poboljšati životni standard ljudi koji žive u siromaštvo te kako bi se eliminiralo ekstremno i apsolutno siromaštvo (Šućur, 2005.b). Borba protiv siromaštva treba početi ranom intervencijom te se treba odražavati na osobnoj, obiteljskoj razini, ali i razini zajednice i razini

politika (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011.). S obzirom na velik broj mogućih uzroka siromaštva u starijoj dobi, mjere bi trebale biti utkane i u obrazovni sustav, radno tržišni sustav (u vezi s time i zaštitu od nezaposlenosti), mirovinski sustav te sustav socijalne skrbi. A budući da starije osobe većinom ne sudjeluju više na tržištu rada ili u sustavu obrazovanja, najbitnijim komponentama se smatraju razni socijalni transferi, novčane naknade i usluge. Jasno je kako iskorjenjivanje siromaštva ovisi o naporima države te koliko su starije osobe u siromaštvu i njihovi problemi vidljivi u očima javnosti. Zato je potrebno aktivirati i zadobiti kritičku masu kako bi i oni rubni dijelovi društva, oni nevidljivi članovi, dobili život u skladu s ljudskim dostojanstvom.

7. ULOGA SOCIJALNOG RADA

Da socijalnom radu postoji mjesto u borbi protiv siromaštva, jasno je i u samoj definiciji Međunarodne federacije socijalnih radnika koja opisuje profesiju socijalnog rada kao onu koja „bori za smanjenje siromaštva te prava ranjivih i marginaliziranih skupina ljudi na način da se zalaže za njihovo uključivanje i prihvaćanje od strane društva“ (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011.). Kako bi se izbjeglo podrazumijevanje siromaštva kao glavnog obilježja ličnosti osobe te stigmatiziranje, preporuča se koristiti naziv ljudi koji žive u siromaštvu umjesto siromašni što je i u skladu s konceptom osnaživanja (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011.). Upravo je osnaživanje u fokusu socijalnog rada, kako na osobnoj tako i na kolektivnoj razini, odnosno potaknuti osobu i društvo da pronađu i koriste svoje snage i resurse za suočavanje sa problemima i poteškoćama u životu te nadvladavanje izazova. Nadalje, u radu treba prihvaćati i uvažavati perspektivu i iz te korisničke perspektive kritički sagledati položaj starijih osoba koje žive u siromaštvu (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011.). Na taj način socijalni radnici zastupaju interese svojih korisnika, ističući dotični socijalni problem u javnosti kako bi bio prepoznat i kako bi druge osvijestili o važnosti istog. Također uloga socijalnog rada se ogleda i u predlaganju mjera za suzbijanje siromaštva na svim razinama, pogotovo socijalne politike. Ali isto tako socijalni radnici se bore protiv stigmatizacije, predrasuda i diskriminacije te zagovaraju poštivanje ljudskih prava starijih osoba. Nadalje, starijim osobama koje

žive u siromaštvu potrebno je osigurati dostupne i pravovremene informacije putem različitih medija kako bi saznali koje usluge i prava mogu ostvariti u centrima za socijalnu skrb, ali i općenito (Bejaković, 2004.). S obzirom da socijalni radnici nemaju pristup svim osobama kao što ni sve starije osobe nisu upućene u svoja prava, građani su ti koji bi trebali prijaviti centru za socijalnu skrb kao bi se poduzele mjere iz nadležnosti istog sukladno zakonskim propisima. Starijoj osobi koja živi u siromaštvu potrebno je pružiti podršku, dati joj potrebne informacije, uputiti u prava te naravno osnaživati u cijelom tom postupku kako bi bila aktivni sudionik u donošenju i provođenju odluka. Važno je uputiti osobu u formalne i neformalne izvore pomoći i podrške. Upravo radi ovog opsega posla s ljudima koji žive u siromaštvu, potrebno je imati i osnovna znanja i vještine koji se stječu tijekom edukacije za profesiju socijalnog rada gdje je kroz razne kolegije prožeta tema siromaštva. Još od začetaka socijalnog rada siromaštvo je bilo u fokusu same profesije. U današnje vrijeme se taj fokus pomalo izgubilo i sve je više-manje ostalo na radu centara za socijalnu skrb te priznavanju prava i usluga. No, socijalni rad i siromaštvo su puno više povezani i socijalni rad kao takav zasigurno ima svoju veliku ulogu u borbi protiv siromaštva te pomoći i podršci osobama koji žive u siromaštvu i koje su u riziku od siromaštva. Za zaključiti je da se sintagma socijalni rad sastoji od riječi socijalni koji se odnosi na podmirivanje raznih potreba društva, gdje pripada siromaštvo i riječi rad koji opisuje ulogu pokretanja akcije u društvu kako bi se pristupilo problemu siromaštva (Payne, 2005.; prema Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011.).

8. ZAKLJUČAK

U ovom radu je prikazan jedan od sve češćih problema današnjice zbog sve većeg broja starijih ljudi - siromaštvo u starijoj dobi. Kako je već spomenuto, upravo je u Republici Hrvatskoj najveći rizik od siromaštva u dobi od 65 ili više godina. Bitno je bilo dotaknuti se samih prihoda koje stariji ljudi ostvaraju kako bi se dobila šira slika njihove financijske situacije, ali i razumijevanje samog siromaštva. Glavni izvor prihoda starijih osoba su mirovine i iz čega proizlazi da o mirovinskom sustavu ovisi kvaliteta života starijih osoba. Mirovine služe za održavanje životnog standarda dok osoba ne radi zbog rizika starosti, no u Hrvatskoj i dalje postoji mogućnost rada uz mirovinu. Upravo to govori koliko mirovine ponekad nisu i dalje dostatne za primjeren

životni standard. Novitet u prihodima starijih osoba od 2020. godine je i nacionalna naknada za starije osobe koja je uvedena s ciljem suzbijanja siromaštva za osobe koje ne primaju mirovinu, ali i kao zamjena za mirovinu za one koji ju nisu ostvarili. No, broj ljudi koji je ostvario pravo na nacionalnu naknadu nije blizu očekivanog, što je povezano s mnogo čimbenika. Također i naknade socijalne pomoći imaju za cilj spriječiti ekstremno siromaštvo, odnosno kao dodatan prihod za starije osobe koje su ugroženije ili kao jedini prihod za osobe u riziku od siromaštva. Dolaskom novog Zakona o socijalnoj skrbi, povećale su se naknade socijalne pomoći, no i dalje su ostale nedostatne, nedovoljno pokrivaju stanovništvo u riziku te se ne usklađuju. No svakako, mirovinski sustav i sustav socijalne politike su dva stupa koji se na prvoj crti bore sa siromaštvom. Nadalje, u istraživanjima je dokazano kako su rizični čimbenici za siromaštvo ženski spol, posebno ako osoba je neudana, razvedena, udovica ili migrantica. Starije ženske osobe koje žive u samačkim kućanstvima sa slabim ili nikakvim prihodima su najranjivije osobe koje zaslužuju posebnu pozornost države i društva. Isto tako, kao rizični čimbenici spominju se i „starija dob“, niži stupanj obrazovanja, neredovito zaposlenje, bez mirovine, samačka kućanstva te lošiji zdravstveni status odnosno invaliditet. Usporedno s drugim europskim zemljama, Hrvatska je među zemljama sa visokim rizikom od siromaštva u starijoj dobi. Naravno, što je točan uzrok siromaštva teško je odrediti, ali neki od mogućih uzroka su nerazvijeni mirovinski sustavi ili sustavi socijalne skrbi, zdravstveno stanje te posebno spomenuto financijsko ili materijalno zlostavljanje. Isto tako uzroke je moguće podijeliti na osobne (npr. neodgovornost, nedostatak štedljivosti, nisko obrazovanje, neadekvatno zaposlenje) ili izvan osobe (npr. korupcija, nedostatak državne potpore, nesretni životni događaji itd.). Kao posljedice siromaštva u starosti mogu se javiti usluge loše kvalitete, preveliko oslanjanje na pomoć obitelji, socijalna isključenost, diskriminacija, problemi s troškovima života i osiguravanjem životnih potreba. Kako bi se preveniralo ili smanjilo siromaštvo u starosti važno je pronaći zaštitne čimbenike. Na osobnoj razini to mogu biti razumijevanje, otpornost, duhovnost i vjera, dobro upravljanje ekonomskim resursima, veća aktivnost i rekreacija te bolji zdravstveni status. Na razini društva i države to su: dobri obiteljski i susjedski odnosi, suradništvo, dobre mirovine i adekvatan mirovinski sustav, javno zdravstvo, državne potpore i programi socijalne skrbi te općenito držanje javnosti i socijalne politike usmjerene

prema prepoznavanju važnosti problema siromaštva kod starijih osoba. Za prevenciju siromaštva u starosti potrebna su ulaganja u mirovinski sustav i sustav socijalne skrbi, ali i ostale sustave koji neizravno utječu na siromaštvo u starosti (npr. zdravstveni sustav, obrazovni sustav). S obzirom da su prihodi mali usporedno s rastućim troškovima života, potrebno je povećati mirovine, ali i ostale socijalne naknade koje primaju stariji ljudi kao i veću pokrivenost istim. U vremenima ekonomskih kriza i recesija koje su sve izvjesnije, postavlja se pitanje kakav će to ostaviti trag na prihode i rizik od siromaštva te kako će utisak na siromaštvo u starijoj životnoj dobi ostaviti uvedena nacionalna naknada za starije osobe. Možemo zaključiti da siromaštvo nije samo predmet interesa pojedinca, nego i države koja bi trebala osigurati svakoj osobi život u skladu s ljudskim pravima i zadovoljenim osnovnim ljudskim potrebama.

LITERATURA

1. Antczak, R. i Zaidi, R. (2016). Risk of Poverty among Older People in EU Countries. *Ifo DICE Report*, 14(1), 37-46.
2. Bađun, M. i Urban, I. (2021). Nacionalna naknada za starije osobe. *Osvrti Instituta za javne financije*, 14(124), 1-7.
3. Bejaković, P. (2004). Siromaštvo, nejednakosti i socijalna isključenost u Europskoj Uniji i Hrvatskoj. U K. Ott (ur.), *Pridruživanje Hrvatske Europskoj uniji: izazovi institucionalne prilagodbe* (str. 75-98). Zagreb: Institut za javne financije.
4. Berkman, C. i Gurland, B. (1998). The Relationship Among Income, Other Socioeconomic Indicators, and Functional Level in Older Persons. *Journal of Aging and Health*, 10(1), 81-89.
5. Bežovan, G. (2022). *Politika zapošljavanja i nezaposlenost*. (Power Point prezentacija). Posjećeno 11.7.2022. na mrežnoj stranici Merlina: <https://moodle.srce.hr/2021-2022/course/view.php?id=98421>
6. Dobrotić, I. (2015). Razvoj i poteškoće sustava skrbi za starije osobe u Republici Hrvatskoj. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 25(1), 21-42.

7. Družić Ljubotina, O. i Kletečki Radović, M. (2011). Siromaštvo i socijalni rad: Koliko je siromaštvo doista „tema“ socijalnog rada. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(1), 5-29.
8. Družić Ljubotina, O. i Kletečki Radović, M. (2012). Problem siromaštva iz perspektive osoba starije životne dobi. U Š. Karačić (ur.), *Zbornik sažetaka V. međunarodne konferencije socijalnih radnika Međugeneracijsko povezivanje i aktivno starenje: izazovi za socijalni rad* (str. 22). Zagreb: Hrvatska udruga socijalnih radnika.
9. Državni zavod za statistiku (2021). *Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Državnog zavoda za statistiku: <https://podaci.dzs.hr/hr/podaci/zivotni-uvjeti-dohodak-i-socijalna-iskljucenost/>
10. Državni zavod za statistiku (2022). *Pokazatelji siromaštva i socijalne isključenosti u 2021.* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Državnog zavoda za statistiku: <https://podaci.dzs.hr/2022/hr/29178>
11. Ebbinghaus, B. (2020). *Multiple Hidden Risks for Older People: The Looming Pension Crisis Following this Pandemic*. Posjećeno 11.7.2022. na mrežnoj stranici Journal of European Social Policy Blog: <https://bit.ly/3n8oWEo>
12. Ebbinghaus, B. (2021). Inequalities and poverty risks in old age across Europe: The double-edged income effect of pension systems. *Social Policy & Administration*, 21(1), 1-16.
13. Eurostat (2020). *Ageing Europe - Looking at the lives of older people in the EU - 2020 edition* [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Eurostata: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3217494/11478057/KS-02-20-655-EN-N.pdf/9b09606c-d4e8-4c33-63d2-3b20d5c19c91?t=1604055531000>
14. Havelka, M., Despot Lučanin, J. i Lučanin, D. (2000). Potrebe starijih osoba za cjelovitim uslugama skrbi u lokalnoj zajednici. *Revija za socijalnu politiku*, 7(1), 19-27.
15. Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (2022a). *Isplata nacionalne naknade za starije osobe za svibanj 2022. kreće 17. lipnja*. Posjećeno 11.7.2022. na mrežnoj stranici Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje:

<https://www.mirovinsko.hr/hr/isplata-nacionalne-naknade-za-starije-osobe-za-svibanj-2022-krece-17-lipnja/2278>

16. Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (2022b). *Korisnici mirovina i prosječne mirovine za svibanj 2022*. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje: <https://www.mirovinsko.hr/UserDocsImages/statistika/korisnici-mirovina-2022/korisnici-mirovina-06-2022-za-5-2022.pdf?vel=685566>
17. *Izješće pučke pravobraniteljice za 2021. godinu* (2022). Zagreb: Pučka pravobraniteljica.
18. Kola, L. i Owumi, B. (2019). Causes of Poverty in Old Age, Not a Structural Failing? *Journal of Aging & Social Policy*, 31(5), 46-485.
19. Kwan, C. i Walsh, C. A. (2018). Old age poverty: A scoping review of the literature. *Cogent Social Sciences*, 4(1), 1-21.
20. Laklija, M., Rusac, S. i Žganec, N. (2008). Trendovi u skrbi za osobe starije životne dobi u Republici Hrvatskoj i u zemljama Europske unije. *Revija za socijalnu politiku*, 15(2), 171-188.
21. Leutar, Z., Štambuk, A. i Rusac, S. (2007). Socijalna politika i kvaliteta života starijih osoba s tjelesnim invaliditetom. *Revija za socijalnu politiku*, 14(3-4), 327-346.
22. Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (2020). *Zakon o nacionalnoj naknadi za starije osobe*. Posjećeno 11.7.2022. na mrežnoj stranici Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike: <https://mrosp.gov.hr/pristup-informacijama-16/najcesca-pitanja-i-odgovori/najcesca-pitanja-i-odgovori-12153/mirovina/zakon-o-nacionalnoj-naknadi-za-starije-osobe/11700>.
23. Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike (2021). *Godišnje statističko izvješće o primijenjenim pravima socijalne skrbi, pravnoj zaštiti djece, mladeži, braka, obitelji i osoba lišenih poslovne sposobnosti, te zaštiti tjelesno ili mentalno oštećenih osoba u Republici Hrvatskoj u 2020. godini*. [datoteka s podacima]. Dostupno na mrežnoj stranici Ministarstva rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike: <https://mrosp.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Socijalna%20politika/Odluke/>

24. *Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027.* (2021). Zagreb: Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike.
25. *Older person's poverty and social exclusion – a reality* (2018). Bruxelles: AGE Platforme Europe.
26. Pečjak, V. (2001). *Psihologija treće životne dobi*. Zagreb: Prosvjeta.
27. Vuić, I. i Rusac, S. (2016). Financijsko zlostavljanje starijih osoba. *Revija za socijalnu politiku*, 24(3), 321-342.
28. Schaie, K.W. i Willis, S. L. (2001). *Psihologija odrasle dobi i starenja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
29. Šućur, Z. (2005). Objektivno i subjektivno siromaštvo u Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 13(3-4), 237-255.
30. Šućur, Z. (2005a). Siromaštvo i socijalni transferi u Hrvatskoj. *Financijska teorija i praksa*, 29(1), 37-58.
31. Šućur, Z. (2006). Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 37(3-4), 131-147.
32. Šućur, Z. (2008). Socijalna sigurnost i kvaliteta života starijih osoba bez mirovinskih primanja u Republici Hrvatskoj. *Revija za socijalnu politiku*, 15(3), 435-454.
33. Zakon o nacionalnoj naknadi za starije osobe. *Narodne novine*, br. 62/2020.
34. Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine*, br. 18/2022, 46/2022.
35. Župan, A. (2019). Socijalna skrb u zajednici za starije osobe u socijalnom riziku. *Journal of Applied Health Sciences*, 5(1), 97-103.